

Trastsångarens flyttning och spridning från Kvismaren

Bengt Hansson, Bo Nielsen & Mikael Åkesson

Kvismarens trastsångare flyttar via de centrala delarna av Medelhavsområdet till västra Afrika. Det finns två återfynd av kvismaremärkta fåglar söder om Sahara, ett från Elfenbenskusten och ett från Tobad. Trots att trastsångaren är en långflyttare med hög spridningspotential, visar en rikstäckande inventeringsstudie att de allra flesta trastsångarna häckar nära sin födelseplats. Enstaka individer sprider sig dock långt, som exempelvis de två ungar som förflyttade sig ända till Finland, cirka 500 km från födelseplatsen.

Inledning

I en serie artiklar i Fåglar i Kvismaren åren 1994–2001 har återfyndsbilden av totalt 33 arter redovisats. Turen har nu kommit till en välstuderad art vid Kvismaren, trastsångaren. Förutom att presentera de återfynd som gjorts av trastsångare genom åren, ger vi en kort sammanfattning av resultaten från en större undersökning över trastsångarens spridningsmönster i Sverige.

Trastsångarens flyttning

Totalt har 2 643 trastsångare ringmärkts vid Kvismaren och av dessa har 46 individer gett 50 återfynd och 21 fåglar märkta på annan plats har kontrollerats i Kvismaren 33 gånger. Återfynden visar att trastsångarna på hösten huvudsakligen flyttar i sydlig riktning från Kvismaren till länder som Italien och Slovenien (figur 2). Därifrån korsar de Medelhavet och Sahara för att komma till övervintringsområdet i västra Afrika. Enligt Sveriges Fåglar övervintrar trastsångaren i tropiska Afrika (SOF 2002). Fyndbilden tyder på att få individer flyttar genom västra delen av Europa. Det finns i och för sig ett höstfynd från Holland, men om detta vore en normal flyttningssväg så borde vi ha många fler återfynd från västra Europa, där ringmärkningsaktiviteten är mycket högre än i de övriga delarna av Europa (Nielsen & Rhönnsdahl 1996). Dessutom härrörde den aktuella individen från ett mor-son-förhållande och var således kraftigt in-

avlad, vilket kanske kan förklara dess udda flyttningssväg. Trastsångarens höstflyttning liknar således sävsångarens, men skiljer sig från rörsångarens något västligare bana (Nielsen & Rhönnsdahl 1996). Anmärkningsvärt är att det finns två återfynd från Afrika söder om Sahara. Det första återfyndet var en ungfågel, som i början av december 1986 fastnade i ett fisknät som hängde på tork vid Tchadsjön. Denna sjö utgör det största våtmarken omedelbart söder om Sahara och fungerar som en magnet för många arter som flyttar över centrala Sahara. Den är således en synnerligen viktig rastplats både vår och höst för många europeiska flyttfåglar (Hjort et al 2001) och uppenbarligen även för Kvismarens trastsångare. Det andra fyndet är om möjligt ännu mer intressant. Det var en hanne som föddes i Kvismaren 1991 och året därpå hävdade revir i norra delen av Rysjön. Den efterföljande vintern sköts den i Elfenbenskusten. Denna fyndplats ligger inom det relativt stora område som pekats ut som trastsångarens västra övervintringsområde. Trastångarprojektets grundare, Staffan Bensch och Dennis Hasselquist, studerade trastsångare i Ghana året innan återfyndet gjordes, och fyndplatsen i Elfenbenskusten ligger mindre än femtio mil från deras studieområde i Ghana!

Ett par intressanta fynd av sträckande trastsångare har gjorts på våren. Det första är det fynd som gjordes på Svenska Högarna i Östersjön, öster om Stockholm, 24 april 2000. Den-

na hanne hade uppenbarligen kommit något ur kurs och satt 10 dagar senare i Östra Fågelsjön och sjöng. Intressant är också den gamla hona som kontrollerades på Helgoland, norra Tyskland, 19 maj 1998. Den 25 juni återfanns hon med nästan flygga ungar i en avlägsen vik i närheten av Segersjö. Därmed kunde vi räkna ut att honan startade sitt bobygge tre dagar efter det att hon kontrollerades på Helgoland.

Innan den egentliga flyttningen påbörjas på hösten, rör sig ungfågeln i och i närheten av sin födelseokal (Stervander 1998). Detta har givit ett antal kontroller (21) mellan studie- och ringmärkningslokalerna i närområdet, som inte är redovisade i figur 2.

Trastsångarens spridningsmönster

Genom trastsångarstudierna i Kvismaren vet vi att ungefär 14 % av de ungar som växer upp i sjön återkommer för att häcka i området som vuxna. Dessa ortstroga ungar utgör runt hälften av de ungar som överlever den första vintern. Frågan är var de icke ortstroga ungarna slår sig ner för att häcka. För att besvara denna fråga besökte trastsångarprojektet de flesta större svenska trastsångarpopulationerna under 1998 och 1999 (Figur 1; Hansson et al 2002a, 2002b). Stora insatser gjordes vid de stora populationerna vid Täkern och Hornborgasjön. Eftersom det är så tidskrävande att fånga trastsångarhonor, koncentrerades studien på hannarna. Under de båda åren undersöktes totalt sett 368 trastsångarhannor runt om i Sverige, vilket utgjorde ungefär 56 % av populationen (Hansson et al 2002a)

Om man räknar in de hannor som häckade i Kvismaren, återfanns 52 hannor som var kläckta antingen i Kvismaren eller Segersjö. Av dessa hade 32% revir utanför de båda nämnda lokalerna. Endast en hanne befann sig i en lokal längre än 10 mil från Kvismaren eller Segersjö, nämligen vid Kroppkärrssjön i centrala Karlstad (Figur 1). Det är viktigt att poängtera att detta låga antal av individer med lång spridning inte beror på att sökintensiteten var låg på dessa avstånd, då hela 55 % av alla undersökta

hannor befann sig längre än 10 mil från Kvismaren (Hansson et al. 2002a).

Totalt påträffades 75 revirhävande hannor både 1998 och 1999. I inte mindre än 92 % av fallen befann de sig på samma lokal båda åren. Den hanne som spred sig längst mellan häckningsåren förflyttade sig från Kvismaren till Hornborgasjön (141 km; Hansson et al 2002a)

Utöver de uppgifter vi samlade in under 1998 och 1999 har ett antal förflyttningar mellan Kvismare-Segersjöområdet och andra häckningslokaler konstaterats under andra år (1991–2002). Dessa redovisas i tabell 1. I likhet med materialet från 1998 och 1999 visar kontrollerna att trastsångare, då och då förflyttar sig mellan avlägset belägna svenska lokaler och ibland även till häckningslokaler utanför Sveriges gränser. Antalet individer som förflyttar sig dessa sträckor är dock fortfarande lågt i jämförelse med de som kommer tillbaka till Kvismaren och Segersjö.

Spridningsstudierna visar alltså att en hög andel av de fåglar som överlever vintern återkommer för att häcka antingen i Kvismare-Segersjöområdet eller vid någon annan närbelägen lokal. Få individer sprider sig långa sträckor inom Sverige eller till lokaler utanför landets gränser. Denna höga grad av ortstrohet är anmärkningsvärd, när man betänker den otroliga spridningspotential denna långflyttande tätting besitter, och är ett beteende som trastsångaren delar med exempelvis de gotländska halsbandsflugsnapparna (Hansson et al 2002a).

En orsak till trastsångarens låga spridningsfrekvens kan vara att de näringsrika vassjöar som trastsångaren föredrar är fläckvist förekommande. I sådana situationer kan det vara fördelaktigt att återkomma till sin födelseokal, eftersom det kan vara svårt och tidskrävande att hitta andra lokaler av samma kvalitet. Att häcka på samma plats år efter år kan också ge viktiga kunskaper om var den bästa födokällan finns, eller var antalet boplundrare är minst. Tidigare studier av trastsångarna i Kvismaren har också visat att de lokalt födda hannarna lyckas locka till sig många fler honor till sina revir än inflyttade hannor, vilket leder

till att de lokala hannarna får ut flest ungar (Bensch et al 1998). Intressant nog verkar det inte som om detta beror på att inflyttade hannar är av sämre kroppslig kvalitet än de lokala hannarna, eftersom fåglar i dessa båda grupper lever lika länge, håller revir av samma kvalitet och ankommer lika tidigt om våren. Istället tyder data på att skillnader i sången är det som gör att lokala hannar är mer framgångsrika i att attrahera honor. Denna skeva häckningsfördelning mellan lokala och inflyttade hannar ger ytterligare en förklaring till varför trastsångarna ogärna sprider sig långa sträckor. Å andra sidan vet vi att förhållanden mellan nära släktingar är kostsamt hos trastsångarna, eftersom antalet ungar minskar som en följd av att antalet röt-
ägg ökar (Bensch et al 1994). Dessa inavelsrelaterade kvalitetsminskningar skulle kunna resultera i att spridningsbenägenheten ökar i populationen. Men man kan ju också tänka sig att inavel undviks genom att individer känner igen nära släktingar.

Det kanske mest spännande resultatet från våra spridningsstudier är att trastsångarna till viss del anammar föräldrarnas spridningsstrategi. En

hög andel av ungarna till de föräldrar som är uppväxta i Kvismaren återkommer för att häcka i Kvismaren, medan en låg andel av ungarna till inflyttade föräldrar återkommer till Kvismaren (Hansson et al, opublicerat). Denna likhet inom familjen kunde inte förklaras med att de lokalt uppväxta föräldrarna håller revir som är av bättre kvalitet än de inflyttade föräldrarnas, eller av att lokala föräldrarna är i bättre vigör än de inflyttade föräldrarna. Detta indikerar att trastsångarens spridningsbeteende till viss del är ärftligt. Endast ett fåtal studier har tidigare kunnat påvisa att spridningsbeteendet hos en art går i arv, och de flesta av dessa studier gäller insekter av olika slag (exempelvis syrsor som förekommer i både lång- och kortvingad form; Hansson et al 2003). I framtida studier, där vi kombinerar släkttträdsanalyser med molekylära studier, hoppas vi kunna finna specifika gener som förklarar trastsångarens spridningsbeteende.

Referenser

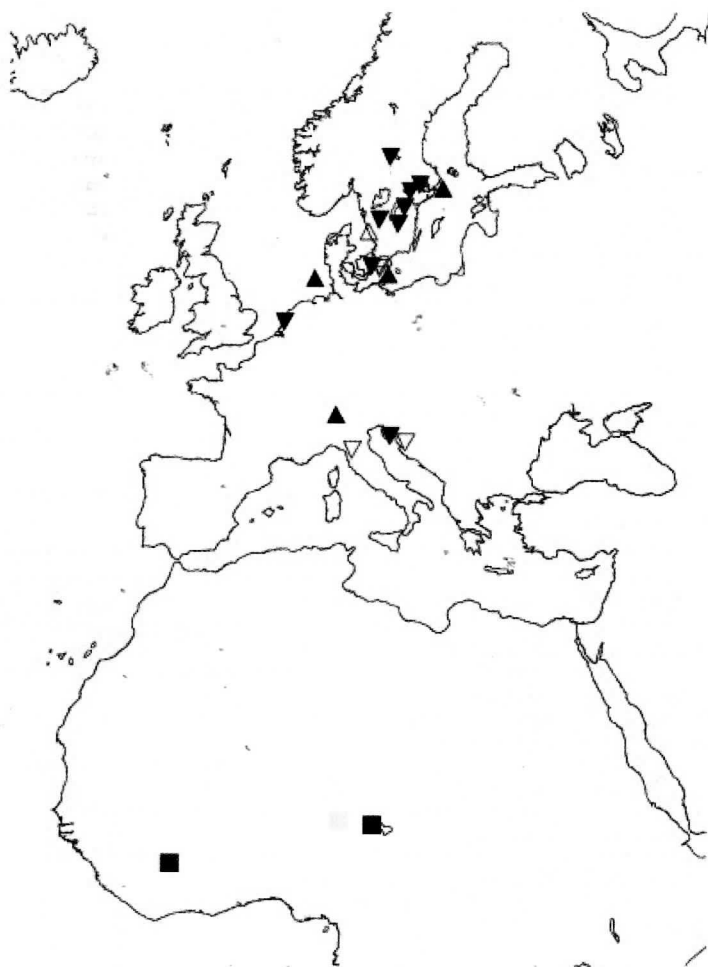
- Bensch, S., Hasselquist, D. & von Schantz, T. 1994.
Genetic similarity between parents predicts

En sjungande trastsångare vid Åslaholmen. Foto: Lars Eisele.

Tabell 1. Återfynd av trastsångare under häckningstid som är återfunna på en häckningslokal.

Märkplats	Fyndplats	Antal födda på märkplatsen	Antal märkta som gamla på märkplatsen	Avstånd (km)
Kvismaren	Oset		1	12
Kvismaren	Rynningeviken	1	1	16
Kvismaren	Asköviken	2		73
Kvismaren	Tåkeån	2	1	105
Kvismaren	Hornborgasjön	1		141
Kvismaren	Pärsaträsk, Finland	1		482
Kvismaren	Hovinsaari, Finland	1		658
Segersjö	Rynningeviken	2		23
Segersjö	Söderfjärden	1		73
Asköviken	Segersjö		1	62
Asköviken	Kvismaren	2		73
Hornborgasjön	Segersjö	1		150
Hässlösundet	Björksundet	1		68
Hässlösundet	Kvismaren	1		82
Kungs Norrby	Kvismaren		1	69
Kungs Norrby	Segersjö		1	72
Rynningeviken	Kvismaren		1	16
Rynningeviken	Segersjö	1		23
Söderfjärden	Björksundet		2	72
Söderfjärden	Kvismaren	1	1	83
Tåkeån	Kvismaren	3	1	105

Figur 2. Återfynd av trastsångare. Fyllda symboler visar återfyndsplats för fåglar märkta i Kvismaren och ofyllda symboler visar märkplats för fåglar kontrollerade i Kvismaren.

Höstfynd (▼) avser fynd gjorda efter det att fåglarna lämnat Kvismaren t o m sista november, vinterfynd (■) perioden från första december till sista februari och vårfynd (▲) från första mars fram till artens normala häckningsperiod.

hatching failure: nonincestuous inbreeding in the great reed warbler. *Evolution* 48:317–326.

Bensch, S., Hasselquist, D., Nielsen, B., & Hansson, B. 1998. Higher fitness for philopatric than for immigrant males in a semi-isolated population of great reed warblers. *Evolution* 52:877–883.

Hansson, B., Bensch, S., Hasselquist, D., & Nielsen, B. 2002a. Restricted dispersal in a long-distance migrant bird with patchy distribution, the great reed warbler. *Oecologia* 130:536–542.

Hansson, B., Bensch, S., & Hasselquist, D. 2002b. Predictors of natal dispersal in great reed warblers: results from small and large census areas. *J. Avian Biol.* 33:311–314.

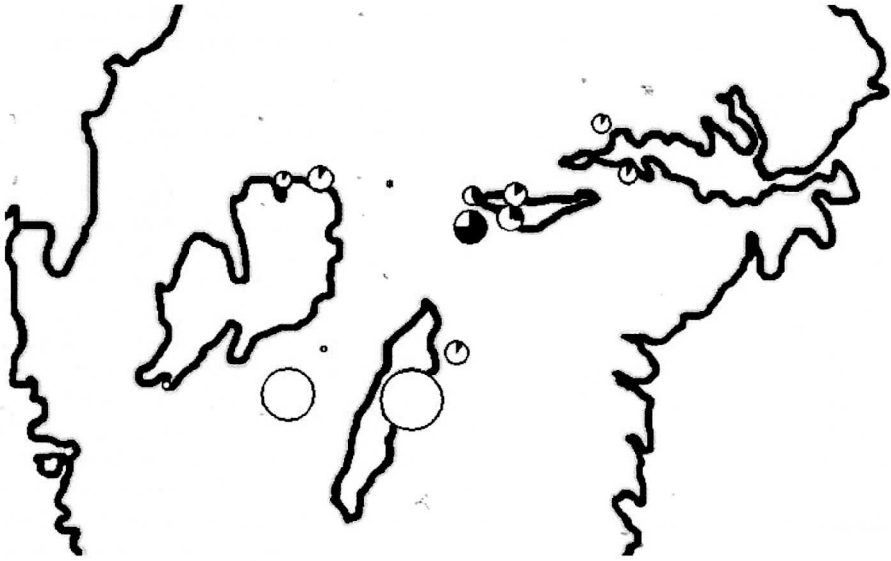
Hansson, B., Bensch, S. & Hasselquist, D. 2003. Heritability of dispersal in the great reed warbler. *Ecology Letters*, in press.

Nielsen, B. & Rhönstadt, P. 1996. Rörsångarens och sävsångarens flyttning – en analys av återfynd och ringmärkningsmaterial från Kvismaren. *Fåglar i Kvismaren* 11:18–26.

SOF 2002. Sveriges fåglar. 3:e uppl. Stockholm.

Stervander, M. 1999. Trastsångarens ungfågelrörelser. *Fåglar i Kvismaren* 14:2–6.

Hjort, C., Ottosson, U. & Gustafsson, R. 2001. Tchadsjön 2000 – ett år med flyttfåglarna söder om Sahara. *Vår Fågelvärld* nr 2 sid 20–23.

Figur 1. Karta över trastsångarpopulationer inventerade under 1998 och 1999. Cirkelytorna är proportionella mot totala antalet undersökta hannar i varje population. Den svarta delen i cirkelarna representerar andelen kläckta i Kvismaren.